

Nieuw-Vossemeer.

Den elfden abei 1896 bezocht ik de gemeente Nieuw-Vossemeer. Van Steenbergen komende arriveerde ik aldaar omstreeks 4 ure. - Burg. en Medhouders ontvingen mij op het Raadhuis. De houding van heel de bevolking was bijzonder sympathiek. -

Voor het Raadhuis was de harmonie opgesteld; ook dat trok natuurlijk veel menschen. -

Een yangvereniging uit Steenbergen was vooruitgevaren naar Nieuw-Vossemeer, en voerde nog een paar nummers uit in den gang van het Raadhuis.

Om half vijf verleende ik audiëntie; aldaar verschenen pastoor en kapelaan, dominee, en hoofd der school.

De dominee (van Gendt genaamd) was eerst sinds een half jaar te Nieuw-Vossemeer; hij kwam uit Friesland; hij vertelde mij, dat de geest van de bevolking hier en in Friesland zoo herkelobreed verschilde: ten wijl de algemeene toestand van de boeren, zoowel als van de arbeiders niet verschilde met dien in Friesland had hij op zijne standplaats in Friesland niemand (geen boer en geen arbeider) ontmoet, die tevreden was met zijn lot. In Nieuw-Vossemeer was iedereen tevreden; hij had in het half jaar, dat hij in deze gemeente was, nog niemand ontmoet, die niet tevreden was; ene klacht had hij vernomen; nu juist in de allerlaatste dagen, nl. dat het de droog was, en dat men naar regen verlangde!

Van Nieuw-Vossemeer reed ik 's avonds over Pepelstraat en Halsdieren naar Bergen op Zoom.

De secretaris van Nieuw-Vossemeer kreeg van mij een uitvraag, om de vereerde slordigerwijze, waarop het verslag van de gemeente door hem was bewerkt; ik had daarover eerst mijne onderzoeken heid besluigd aan den burgemeester; deze verzocht mij deswege den secretaris te onderzoeden.

De secretaris van Nieuw-Vossemeer is daar tevens ontvanger. Terwijl, blykens het deswege door den heer Blasens uitgebrachte verslag, de administratie van

Nieuw Vossemeer.

den ontvanger nogal veel te verscheren overleed, was die van den secretaris edelijc goed in orde. — Den 30 Augustus 1900 kwam ik weer in deze gemeente. Ik maess op nieuw ^{dag} ~~aan~~ den secretaris een ernstig verhoogt richter, over de verregeant slordige wijze, waaraop door hem behandeld was, slach over 1000 was bericht; de secretaris verontschuldigde zich niet te zeggen, dat hij zo veel te doen had, en de bewecking had over gedaan aan een kleerk. Hij zeide hem daen, doch dit geen excus was; doch de gemeente slechts 1200 zielen had, en hij zijn werk best af had; dit was daarop beworen in Wouw geweest. Wouw heeft ruim 4000 zielen; daar was alles uitslecht in orde; alles wordt daar, zonder hulp, persoonlijc bewerkt door den 26 jarigen secretares.

De algemeene begraafplaats van Nieuw Vossemeer, 90 centi are groot, ligt ten oosten van Steenbergen!!!

Als heemraad van bedorven vleesch en spek breukt de wethouder op!

Ambachtsheeren van Nieuw Vossemeer zijn die van Doorkloeten en ^{qua} ~~qua~~ andere kleeren. Zij laten kunnen belangen behelijken door den Heerde opwaaf, burgemeester van Oud Vossemeer. — Zij hebben o. a. het heerlijch jachtrecht dat zij haken uitkoopen; daarvoor wordt van P. f. tot f. 15 per d. A. Besteed. — In die jacht, voor f. 300 gescreund door Belgische heeren, worden jaarlijks 600 patrijzen en 400 haken geschoten. — Tot 1035 zou door eigenaren met succes gespeeld zijn tegen de ambachtsheer over het heerlijch jachtrecht. — De tegenwoordige eigenaren sluijven geen proces te durven wagen.

De welle, viese burgemeester Blaakelmons, nooit als zijn secretares Buysen, maken een onaangenaam indruk.

Als ik weer eens in Nieuw Vossemeer kom moet er om gedacht worden, dat het aankondeling verdient over Oud-Vossemeer en thalen naar Tholen te rijden; dan kan ik de beide veren over de landstraat zien.

De ambachtsheeren hebben jaarlijks een vergadering en een diner in het hotel de Zallande te Bergen op Zoom, tegenover de Grote Damm.

Nieuw Vossemeer.

Den 22 April 1904 kwam ik weer in Nieuw Vossemeer; ik ging per tram naar Vogelzang (Tholen); van daar per tram naar Steenbergen; vervolgens per tram naar Nieuw Vossemeer. langs denzelfden weg keerde ik op dezelfde wijze naar Bergen op Zoom terug. Er had zich niemand voor de audiëtie voorgemeld; daarom had ik veel tijd, om met B. en W. te praten. Van hen vernam ik, doch de ons. Ambachtsheerlijkhed bestaat uit Nieuw Vossemeer, Oud Vossemer en Krijbse, ghe. — Door verkop, door vereining enz. is het gebal van de gecreëerde kleinden in de ambachtsheerlijkhed heel toevligh geworden; B. en W. spreken zelfs, dat de ambachtsheerlijkhed in een moedige vermoedingschap op eianderen was ingebracht.

De rechten van de ambachtsheeren zijn hieronder:

1^e de kleinden, voor zoverre die nog niet zijn uitgehoekt; 2^e de aannwasen binnendijks. Tain de polder ingedijkt werd, bleven de bestaande kralen te laag, om er goed land van te maken; wat hoger lieken waren, werd daar land, rietgors, water. Nadarmate dat daarvan land werd gemaalit, noarmate doch er aanwas was, liepen de ambachtsheeren hiervan hunne rechten gedropt. De staken stokken in den grond, ten benijde, doch kunnen rechten tot aan die stokken gingen, omdat er lab aan die stokken aanwas had plaats gehad. Daarover ^{ont} stonden natuurlijk honderd en een quaesties. — Alles te samen, laag land, rietgors, water zal er ± 100 gemet zijn, waaraop de ambachtsheeren aanspraak maken; van deze zullen er ± 40 gemet zijn, die een kapitaalwaarde van f. 150 per gemet verleghmoedigen; de rest heeft geen waarde.

3^e het heerlijch jacht- en vischrech. Waar zijn ook konijnen, wel niet veel, maar toch altijd te veel, men heeft ze niet gehad kunnen vangen; de doel vooral liep aan de dijken van den Kleerenpolder en van den Beicuspolder. — Van enkele gronden is het heerlijch jachtrecht afgehoekt; de eigenaren van sommige andere gronden hebben wel succes aan de am. Bachtsheeren het heerlijch jachtrecht op sommige gronden behouden in rechten behoudt.

4e het grangewas langs alle dijken en wegen in de ambachtsheerlijkhed, beneden het rech. om de dijken met bomen te beplanten.

Nieuw Vossemeer.

Op het badader staat de eigenaar van de aannasen ten name van de eigenaren van de arbeidsbeschikbaarheid.

60% gedwongen huwelijken; 1 à 2 onwettige geboorten per jaar doordat de moeders als de vrouwen trouwen op rijpere leeftijd, te zijn, als ze trouwen, van 25 tot 35 jaren oud.

De helft van de arbeiders woont in eigen woningen; de andere helft woont gehuurd, en behoort voor een woning, meestal zonder huis, van fl. 50 tot fl. 70 per week, daarvoor hebben de mens dan een ruimig geriefelijk woning, zonder WC, zonder regenbak, een koster met een pr. bedsteden, soms nog met een klein kastje, een kelderij, een zolder met een pr. slaapplaats. De arbeiders hebben allen een projectie; 90% slachten varken voor eigen gebruik; hoorvee hebben ze niet, behalve dat sommigen een half haerpen, opfolken, en later aan een boer overdragen. — Sommigen koopen in het voorjaar een varken, een zoogenaamd loopvarken, dat ze in het voorjaar weer verkoopen. — Zowel half als loopvarken moeten dienen, om op een bepaald moment een sommige geld in handen te krijgen.

Behalve een enkele medevoer zijn er geen echte avurzen in de gemeente. — Och 's winters is er nog al weinig, vooral door dat de arbeiders zelf nog al land pachten; er zijn 5 boerenvestigingen afgebroken, het land ($\pm$ 400 hectare) was al door arbeiders gehuurd.

Eerste klasse land zal fl. 1500 de hl. t. waard zijn; tweede klasse land fl. 300 minder.

Hans, dat bij een boerenvesting heeft, brengt fl. 1/3 min. der op, dan zoogenaamd losland; het laatste wordt door alle arbeiders gehuurd; die pachten getrouwelijk veel te duur; tegen den han niet opblazen.

De helft van de boeren waren op hun eigen, de helft was gehuurd. De boerderijen zijn over het algemeen vanaf fl. 50 hl. t. opvat. Alle bouwland, geen weiland, geen hooi, dan voor eigen gebruik; door dat alles bouwland is worden er veel padalen gehaald en worden er veel valens geplant.

Van de bewoning zijn er 100 Katholieke, 125 Protestant. Tien ist in de gemeente kwam, en tam ih die wulst,

Nieuw Vossemeer.

verd op de Noomsche kerk en op die van de Prostestanten de hele geluid; het gaf gehalder indruk van een begrafenis.

Den 13 juni 1900 kwam ik weer in de gemeente. Burgemeester Marckmann was bij denole ooms zijn vath en kon daarniet op het Raadhuus komen; hij was er in een driemaaenden gewest. Daarom er zich liet mondt voor de audiencie had gezegd, en ik met de twee wethouders maclijk het gemeenteverdag kon bespreken, stelde ik aan de Heeren voor, om naai de Slachtdam te gaan, en den nieuwe polder te gaan beschrijven, die door het drie pas is ingepolderd, en binnenkort verkocht werden. — Den berwaan was de grootdistantie $\pm$ een enve; de beide wethouders zijn 32 en 42 j. oud. — De jongste, de Wit, stelde toen voor, dat hij met zijn rijtuig er ons zou brengen. — We gingen den burgemeester even gaeden dag zeggen, en wallaten de dienst houen op het rijtuig van de Wit. — In dat rijtuig - een huurwielig karketje, reden we naar de Slachtdam, en daarover het St Philipsland. De nieuwe polder ligt in vier verschillende valken afgedeeld, langs de Slachtdam; hiervan niet grint verhoerde wegen, verdeelen den polder in drie delen. Naar men zeide, was het geen goede poldergrond; de scherren waren niet voldaende dijk; de aannas met slijt lang niet eerst voldaende. — Groote kudden schapen weiden het jonge gras af. — Naar men mij zeide, was niet alleen in de heide, maar dan hardweg behoorlijk voorzien, maar was ook voor de afwatering voldaande gezorgd, door den bouw van ^{inwendig} een stroom, en het graven van enkele heupdwaterleidingen, vanaf den Slachtdam reeds echter niet meer mogelijk te zien, herwaagd de tijd ontbrak om den leuen polderdijk om te rijden. De nieuwe polder zou 250 hl. t. groot zijn.

Daarom de tram, die over den Slachtdam naar de eilanden voert, nog in geen anderhalf uur te wachten was, red ik niet behulpde huurwielig rijtuigje weer terug naar Nieuw Vossemeer. We passeerden de hofstede van den ouderen Graagmakers, op diens verzoek reden we even bij hem aan, en berichtigden zijn nette woning. Zijn huisbestuur bestaat uit hoge vrouw - een knap, oud vrouwe,

Nieuw Vossemeer.

en twee zoons, die nog levens zijn. — Een zoon is kapelaan te Effen, en drie dochters zijn in het klooster; een van die meisjes was juist gestorven; ik moest daarvan alle details aan horen. —

Met de Wit — want Swaagmakers bleef telkens op zijn hofstede — reed ik ten stalle naar Nieuw Vossemeer terug. Ten huize van den burgemeester, die dijk bij de bram woonde, wachtte ik het verbleke van den bram af ten huize van Nieuw Vossemeer Steenbergen terug, om van daar naar Dinxperlo te rijden.

Vanuit hotel de Revere te Vossendael bezocht ik den 10th April 1912 per auto deze gemeente; ik reed er via Waar en Steenbergen heen; later bezocht ik nog Klasteren en Wouw, en keerde van daar naar Vossendael terug.

Wethouder de Wit is overleden, en verlangen door doozen een flinke uitgeslapen daer.

Zieb werkt ter sechante is thans vrij goed in orde; reden dat grote aanmerkingen leverde het niet op.

De menschen wonen tegenwoordig vrij goed; meestal op hun eigen gemiddelde verdiensten f. 25 daags; die werken wil kan wel vinden; men behoeft niet naar Duitschland te gaan; die daar hun gaan, willen wel 200; houden er van "vrij" te zijn, en niet voorbereidend ander toezicht te staan.

De arbeiders hebben veelal nog al hand in heur, van $\frac{1}{2}$ tot 1 elektrare, soms nog meer; hebben geiten, een koe, honden varkens. — De varkens worden ingent tegen vleesrechte; het middel is probaat; in 1911 stierren echter heel van varkens niet het inenten; de schade — ~~tot~~ ^{bijna} f. 600 — werd door het Rijk vergaard.

In 1911 geen gebrek aan drinkwater; wel waren de regenbakken leeg, maar het melwater was bruikbaar, en in voldaande hoeveelheid aanwezig.

Geen verloskundige hulp; geraden zich desmege met Steenbergen te verstrekken; een verloskundige voor de Heen en Nieuw Vossemeer samen kon wellicht, met subsidie van Rijk en provincie, een bestaan hebben als gemeente ook enig belangrijk verstrekte.

In Steenbergen zijn drie wearken; waarbenijkundige

Nieuw Vossemeer.

hulp is dus in voldaande mate aanwezig.

Door het openen einer hygiënische meisjesschool is er op de openbare een onderwijzer minder noodig; een financieel voordeel voor de gemeente.

De storm op 30 September 1911 sloeg in den dijk van den Lendrachts polder drie gaten; voor het dichten moest men f. 10,000 betalen; hierdien kreeg men van den ambachtsheer voor het sluiten van Klei uit diens opzien een rekening van f. 3700; dat bedrag eerst betaald, na dorant te zijn gedwongen door een vrees der Neechbank; in uitspraak beslist, nad advise van Mr. Knob, ten helle te Rotterdam.

Den 17 Augustus 1914 kwam ik weer in Nieuw Vossemeer; later ging ik nog naar Waar.

Wethouder Swaagmakers is thans 92 jr; nog een flinke kraasfe oude leek, die onder een enkel opletten kan last der jaren schijnt te ondervinden; hij is nog heel goed bij.

Wethouder Sooyen gaat ook al naar de achterlig; de man kan wel 100 jr worden, 200 flink is hij nog.

Van de locaalspoormeplannen is aan gemeenteheuer niets officieel bekend; geraden, om, wantneen men meent, dat het belang van de gemeente vordert, dat de lijn door de gemeente komt, zicht dan nog 200 spoorlijn mogelijk. Tot het Comité in verbinding te stellen; anders rischt men zeker achter het net.

Gemeente is niet opgenomen in drinkwaterleiding van Dr. Jenny Wegerman.

Door een wiphal inwoners wordt druk gesmokkeld; ze zijn sinds ze daarmede begonnen elke drank, aards geworden.

De boeren maakten een prjaar schitterende zaken; sinds zij gerontsoenerd werden, en tegen vaste prijs, den het grootsche gedeelte van de producten aan de Regering moeten afstaan, is het reh van de ketel. —

Aan vlechtdrijf wordt niet veel gestaan; de paardenhandel is bescheiden draag; men zegt haars, om, wanneer ik met mijn auto reilde rondrijden, mij op een dag 100 valens te laten koopen tegen de halde.

Nieuw Vosmeer.

prijsen van verleden jaar.

De arbeidende klasse heeft het goed; de verdiensten zijn groot; de komende winter behoeft geen zorg te baan; armzame wordt er niet geleden.

Er is wel gebrek aan goede arbeiders woningen. Van woningbad kan echter niet gesproken worden.

Zoowel de boeren als de arbeiders wonen veelal op hun eigen. In de laatste 15 jaren werden er nog al enkele boerderijen door Belgische eigenaren verhoogt; die werden dan door de boeren ingeloocht.

Er is geen dokter, geen moedrouw, geen arts.

Zoodra de tijdsomstandigheden wat gemistiger zijn, zal er een nieuw kraadhuis gebouwd worden. Want... neer daarvoor geen ander geschikt terrein mocht te krijgen zijn, is de burgemeester bereid een houtlaagje, een perceel daarvoor beschikbaar te stellen.

Het belastbaar inkomen bedraagt op het moment 6 ton; de hoofdelijke omstekg p. 350 a.

Het archief, boeren ple & school tijdelijk opgeborgen, is goed verzorgd en verpalet; het kan daer open bewaard.

Er wordt berichtingsonderwijs gegeven, maar daar voor is gelijk ouwel elders, welnuig beroepsstelling.

Het schoolversium is schrikbaar; van de 36 kinderen uit de hoogste klasse zijn er 32 af. sent. De schoolapzieker (jutu) verschijft niet; daar daor volgt kunnen er geen veroordelingen volgen. Gevraagd, welks officieel in den Bosch mede te delen.

De endrachtpolder moet 4500 ll' zeedijk ondertrekken; daarvan aan die dijk veel verbeterd is, zou er nog f. 80.000 moeten gesteed worden. Alvo... ren die dijk dan zijn, wat zij moet wezen. Er is totaals geen geld voor; er worden nu reeds f. 2 q.- polderlasten per hectare gehouden.

Ten 8 juni 1921 kwam ik weer in Nieuw Vosmeer. Daar B. en W. werd ik in het nieuw gebouwde Raad huis ontvangen. Het Raadhuis is vrijruim; het heeft

Nieuw Vosmeer.

f. 15.500 gekost; het ziet er goed uit.

De evenredige verkeersverdiging bracht hier drie nieuwe raadsleden, twee nieuwe wethouders. Eelst wethouder Hooft viel heel goed te praten. Wethouder Ooms sterk naar jenever, hij beweert niet veel.

Er is hier meer grote behoefte aan drinkwater; thans wordt water uit Bergen op Zoom aangevoerd, dat kost daar f. 0.50 de ll³. Het vervoer geschiedt per schuit, waaronder den schipper f. 65. in de week wordt betaald.

Vervolgens wordt het rondegaant langs de huizen tegen f. 0.05 de emmer, om de beurt leveren de grote boeren daarvoor ^{gratis} paard en koetsier. — Men verlangt hard naar de waterleiding van Jenny Weyerman.

Het oud gemeentelijk archief ligt als een ordeloze hoop op zolder; het moet noodzakelijk veraardigd worden.

De nieuwe 4 klasige school is pas aangebesteed voor f. 31.890. — Men hoopt van het Rijk 25% terug te krijgen, niettegenstaande de school bestemd is voor H.H. bijzonder onderwijs. Men wil later de openbare school sluiten, en de protestantsche kinderen naas de openbare school te Steenbergen zenden. Gemeente zal dan de tramkosten betalen, omdat Steenbergen meer dan 4 K. H. van Nieuw Vosmeer ligt.

Het veer naar Oud Vosmeer wordt nog slecht bediend.

De slechte klinkerwegen worden langzamerhand bestrekt met midden in een klinkerpolderpad, met aan weerszijden een brede strook van steenlast.

Een eigen moedrouw; minstens 50% van de bevolkingen geschiedt met uitsluitende hulp van de buurmoedrouw. — Voor f. 300 per jaar neemt de dokter uit Oud Vosmeer de geneeskundige armen praktijk over.

Om elektrisch licht te verkrijgen, zal gemeente een stroombafonne moeten garanderen; tot nu toe heeft men er nog geen werk van gemaakt.

Huurfd. omstekg f. 11.900; hoogste omtselag 4.6%.

Voor paardenfokkerij heeft men veel geld over; ver-

Nieuw Vossemeer.

leden jaar kocht men een hengst voor f 110.000.— op de keuring werd het dier wegens corona afgekeurd; bij de herkeuring te Dordt werd de affectie afgedaanhaafd. Thans procedeert men tegen de verzekering U.P. om die f 110.000.— In eerste aanleg heeft de associatie het proces genomen.—

Ermiddels werd een andere hengst door dezelfde associatie gekocht voor f 25.000.—

Het bestuur van de landrachts polder wacht nog tot de herstelling van een gedeelte dijk, totdat beslist zal zijn over de plannen Bergervets; warmer het weer van Kruisland voor een gedeelte in de landracht moet uitlozen, dan moet dat juist gebeuren, daar waar de dijk nog versterkt moet worden. Daangaat alles in één maife door en heeft men geen dubbele kosten. — De polderlasten bedragen thans f 20.— per hl.t.

Er is in gemeente geen voldoende arbeidsgelegenheid, vooral des winters niet; de geest van het werkvolk is maar 200 200. De heeren hebben een collectief arbeidscontract: 6 winters f 0.33 en 33mers f 0.36 per uur. — Uitgestelde Saerachers uit Haarlem komt de actie van de arbeiders geregeld leiden.

Er is thans minder schoolverzuim; de processen verbaal worden thans vervolgd.—

Vaakoren in Dinteloord te zijn geweest, bezocht ik den 3 juli 1925 wederom Nieuw Vossemeer. — Woningbouw bestaat hier niet. Van woningbouw heeft de gemeente niet gedaan. Helaas in den laatsten tijd werden door particulieren 8 woningen gebouwd; kostent f 2300.— Van de ambachtsheeren werd voor iedere woning een terrein van 1/6 aar verkregen, waarvoor hun jaallijks f 6 moet worden betaald.

In den gemeenteraad zitten 7 beroepen; van enar. beiderslijst werden successievelijk vier arbeiders tot Raadslid verkozen verklaard; maar zij bedankten alle.

Nieuw Vossemeer.

De vleeschkeuringswet was noodzakelijk, is een nuttige wet. Men is dood gelukkig dat de waterleiding West-Braambant tot stand kwam, en dat daarmee aan alle drinkwater misère een einde kwam.

Het oude archief is nog niet geheel gerold; burgemeester en kerk, die er zich mede onledig hielden, werden ernstig gebeten door allerlei beestjes, die in dit oude papier doornen ritten. Wandlijsten? — Operaden, die beestjes door het een of ander giftig gas te doden.

Veel moeiten met de heeren van de Kolmbachtsheerlijkheid; niet tegensstaande de nieuwe jachtwet hebben die heeren het heerlijk jacht- en vischrecht weer vergaft, op advies van den Woerubond zal Mr. Wilcox een proces tegen hen inspannen. — De bediening van het veer naar Oud-Vossemeer, dat ook aan die heeren toe hoort, laat alles te wachten over.

De klinkerwegen worden gaandeweg omgebouwd in kleinegen met een paardenpad van klinkers, die soort wegen schijnt zich goed te houden.

Gemeentebakker is de heer Vermet uit Oud-Vossemeer; hij heeft in Nieuw Vossemeer een kamer gehuurd, en komt om den anderen dag in de gemeente.

De vroedvrouw woont ook in Oud-Vossemeer.

De reeds n.a.d. banden in Steenbergen

Glinsters is er veel werkloosheid, inden afgelopen winter waren er 84 werklozen. Alle arbeiders hebben een stuk land, soms tot 2 hl.t. toe; zij verkoen aardappels, bruine bonen, bieten en Karne, met de bieten betalen zij hun pacht. De gemeente brekt er zich niets van aan; de mensen moeten 's zomers maar sparen.

Sinds 1 januari 1925 heeft een autobusdienst tussen Nieuw Vossemeer Bergen op Zoom de gemeente niet langer isolerend verlost. — Niet gesubsidieerd.

De dijk langs deffendrachspolder is voldoende versterkt; op sommige plaatsen is hij niet hoog genoeg; daarom wordt nog voornien.

Het gaat een baerentemmelijk goed.

Nieuwkoopsemeer

Het proces over dien begaf van fl 110.000,- werd verloren; thans is het dier goed gekeurd, en staat ter delkking.

Braadsoepbeker wordt nergens opleden. De geest der arbeiders is kalm en rustig; bewinters verdienen de menschen 25 cent per uur, isobiners 24 cent. Door dat er een landelijk contract tot stand kwam met medewerking van een van de twee Soerelckers, beide vrijgesteld, kwam er rust in het bierenbedrijf.

Landbouwonderwijs wordt niet meer gegeven; schoolhoofd, in het bezit der landbouwakte, is vertrouwen. En jongen gaat naar de middelbare landbouwschool te Vreesendaal.

Nieuwkoopsemeer